

Л. В. Никоненко

УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПРО ПОЛІТИКО-ПРАВОВУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

Презентовано результати емпіричного дослідження становлення політико-правової свідомості студентів у період 2013–2015 років. Виявлено статистично значущу, достовірну ймовірність зв’язку між уявленнями студентів про динаміку розвитку політико-правової ситуації в Україні та їхньою особистою політичною участю в подіях Революції Гідності (2013–2014 роки). Застосування однофакторного дисперсійного аналізу дало змогу зафіксувати статистично значущі відмінності в уявленнях студентів про політико-правову ситуацію в Україні у минулому, теперішньому та майбутньому. Визначено, що основними характеристиками актуальної політико-правової ситуації в країні з точки зору студентської молоді є кризова невизначеність та складнопрогнозованість теперішнього за збереження високого рівня динамічності, зумовленої триванням воєнного конфлікту. Це може суттєво утруднювати складання студентами перспективного життєвого плану та передшкоджати соціалізаційним процесам, які мають перетворити їх на повноправних громадян України. Окреслено нагальне завдання психологічного супроводу студентської молоді в сучасних соціально-психологічних умовах: фахове сприяння (ще в процесі навчання) побудові плану соціалізації майбутнього професіонала після здобуття ним освіти та формуванню позитивного образу майбутнього України, у якому для нього знайшлося б достойне місце.

Ключові слова: політико-правова свідомість особистості, студентська молодь, політико-правова ситуація в Україні, уявлення молоді, соціалізація студентів.

Проблема. Політико-правовій ситуації в Україні притаманні динамізм і непередбачуваність, що може суттєво ускладнювати процеси прогнозування, самовизначення та політико-правової ідентифікації для значної кількості осіб. Особливої значущості такі обставини набувають для молоді, адже саме в період молодості відбуваються інтенсивні процеси формування ціннісно-смислової сфери особистості, закладається основа, яка в подальшому житті має слугувати для людини світоглядно-моральним орієнтиром. У таких умовах складання, уточнення та первинна апробація життєвого плану (що є провідним завданням цього вікового періоду) можуть бути ускладнені. Студентську молодь науковці традиційно розглядають як ресурсну та прогресивну соціальну групу, здатну впливати на соціально-політичні процеси в державі,

що зумовлює соціальну та наукову актуальність означеної нами проблематики. В умовах воєнного конфлікту тема дослідження набуває особливої гостроти ще й через важливість ідентифікації рівня готовності молоді до захисту держави.

Мета статті: представити результати емпіричного дослідження уявлень студентів різного фаху про політико-правову ситуацію в Україні.

Політико-правова свідомість особистості (далі – ППС) як предмет наукового дослідження є мультидисциплінарною проблемою, яку розглядають у рамках філософії, юриспруденції, юридичної та політичної психології (А. М. Хасанов, Ю. І. Черкасенко та ін.). Особливість соціально-психологічного підходу полягає в тому, що ППС визнається регулятором соціалізаційних процесів особистості в політико-правовій сфері [1]. З. Ф. Сіверс визначила структурно-змістові чинники ППС: уявлення, ставлення, упередження, стереотипи, образи, ідентифікацію щодо суб'єктів політико-правової взаємодії. До процесуально-комунікативних чинників дослідниця віднесла побудову взаємозв'язків з державою і правом та сценарії розв'язання проблемних політико-правових ситуацій, до феноменологічних – громадянськість, законослухняність, політичну активність особистості (у тому числі і в медіапросторі) [2]. Ці положення в нашому дослідженні використано як базові.

Що ж до трактування політико-правової свідомості, то розглядатимемо її як вид суспільної свідомості, який не може досліджуватися окремо від інших її видів. Вважаємо за доцільне застосувати до ППС системний підхід. Припускаємо, що її структурні компоненти перебувають між собою в динамічному та саморегульованому зв'язку. Як саме впливають трансформації окремих структурних компонентів (уявлення, стереотипи, ставлення, фантазії, образи тощо) на політико-правову картину світу особистості, а також механізми можливого взаємовпливу – усе це потребує подальшого ретельного теоретичного та емпіричного з'ясування.

Система ППС формується під впливом і в межах певних соціальних умов та відбиває політико-правові процеси і явища в соціумі. Як інтегральний феномен, ППС охоплює пізнавальний, оцінний і регулятивний компоненти і відповідні функції. Специфічною ознакою цього виду свідомості, на наш погляд, є її нормативно-світоглядний характер, що визначає поведінку особи в політико-правовій сфері. Так, у процесі регуляції індивідуальної поведінки політико-правова свідомість водночас діє і як механізм правового примусу, і як світоглядно-моральний орієнтир.

У наукових джерелах розглянуто окремі аспекти становлення ППС молодої людини. Так, Н. В. Хазратова довела, що образ держави в уявленнях особистості має регулятивний характер. Дослідниця виявила, що сприймання особистістю держави – це складний процес, на хід і результати якого суттєво впливають ірраціональні, раціональні та надраціональні чинники [3]. Ю. О. Дроздов досліджував масову геополітичну свідомість особистості, в якій відображення певних територій є сталим феноменом [4]. І. В. Ларкіна звернула увагу на залежність образу держави від особливостей ставлення представників української та європейської молоді до державних інститутів. Ми цілком погоджуємося з позицією О. М. Скнар, яка образ держави розглядає як чинник структурування політичної картини світу особистості.

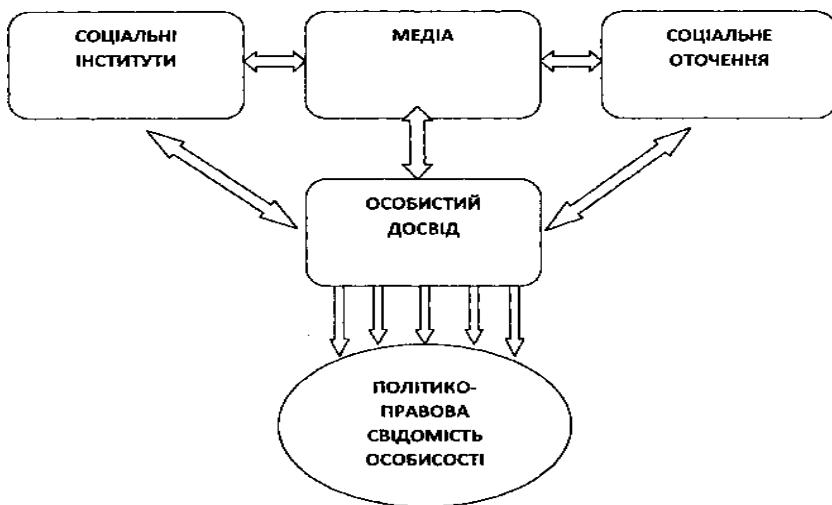
Роль політико-правових уявлень молоді про соціальні орієнтири, можливі стратегії поведінки в політико-правовій сфері, уміння та навички політичної участі проаналізовано в роботах І. В. Жадан, С. І. Позняк, Л. О. Кияшко та інших вітчизняних дослідників. Було виявлено: мозаїчність та суперечливість політико-правових уявлень студентів (І. В. Жадан, І. В. Остапенко); відсутність чіткого ескізу власного майбутнього у значної кількості студентів (О. М. Васильченко); детермінантну роль національної ідентичності, лояльності до влади у формуванні громадянських уявлень студентів (С. І. Позняк). Окрім аспектів динаміки політико-правових уявлень студентів у сучасних умовах розкрито в напрацюваннях В. О. Васютинського, Ю. О. Дроздова, які констатують зростання антиросійських настановлень в українських студентів [4; 5].

Дослідники виділяють такі групи детермінант становлення ППС:

- *міжособові комунікації*, які розширяють індивідуальний досвід до колективного досвіду груп або спільнот, до яких належить особа (В. О. Васютинський, О. Б. Кафарська та ін.);
- *суспільні інститути* (церква, навчальні заклади, партії, громадські об'єднання тощо), які цілеспрямовано тиражують досвід різних соціальних груп (у тому числі і у вигляді пропаганди або ідеологій) (Ю. Калиновський, Д. О. Кобрисенко, Г. О. Мозолєва, Л. О. Кияшко, Т. М. Федоренко та ін.);
- *medіа*, які дають можливість дізнатися про досвід інших соціальних груп, верств та спільнот, з якими в житті особа контактів не має (І. М. Білоус, О. Д. Бойко, А. Н. Мартиненко, Г. В. Мироненко, І. Н. Панарін, І. Г. Шестакова, А. М. Хасанов та ін.);

- життєвий досвід особистості (у тому числі і соціально-економічні умови життедіяльності) (Н. Д. Володарська, І. М. Гусєв, М. А. Дроздова, О. І. Пенькова, Т. М. Яблонська та ін.).

Узагальнену модель, що показує взаємовплив цих груп, представлено на рис. 1. Подвійними стрілками на ньому позначено взаємовпливи між макро- та мікросередовищними чинниками становлення ППС. Ці комунікативні інтеракції виконують подвійні функції. По-перше, вони забезпечують підтримку цілісності та стабільноті соціальної системи; по-друге, таким чином реалізується потреба систем у розвитку та адаптивності до мінливих внутрішніх умов соціуму і зовнішніх позасистемних впливів. Взаємодія людини з усіма наявними соціальними інститутами та в мікросередовищі опосередковується її попереднім особистим досвідом, а відтак несуперечливо включається в її політико-правову картину світу.

Rис. 1. Роль медіа в становленні ППС особистості

Щоб з'ясувати особливості політико-правих уявлень українських студентів, роль професійної освіти та освітнього середовища ВНЗ (як одного з важливих соціальних інститутів), було проведено емпіричне дослідження на базі 10 ВНЗ м. Києва. У ньому взяли участь 428 студентів 3, 4 і 5-го курсів стаціонарної форми навчання.

Як методи було застосовано: анкетування (за авторською методикою), глибинні інтерв'ю, фокус-групи, контент-аналіз, методи математичної статистики (критерій Хі-квадрат Пірсона та описову статистику). Для обробки отриманих даних ми скористалися комп'ютерним пакетом SPSS Statistics 20.

Одне із завдань дослідження – перевірити гіпотезу про наявність статистично значущих відмінностей політико-правових уявлень про сучасну Україну у студентів різних професійних груп. Для перевірки гіпотези загальну вибірку було розподілено на чотири підгрупи за опцією “майбутня професія”. Три групи були гомогенними (студенти медійних спеціальностей – 106 осіб; студенти юристи, політологи – 108 осіб; студенти психологи, соціальні працівники – 106 осіб). Група порівняння (студенти різних спеціальностей – 108 осіб) за цим параметром була гетерогенною і об'єднувала студентів різних спеціальностей (технічних, гуманітарних, економічних, акторських, медичних тощо). Саме такі професійні групи було обрано, щоб з'ясувати роль політико-правових, медійних, психологічних компетенцій у становленні ППС особистості.

Для ідентифікації уявлень студентів про динаміку соціально-політичної ситуації в Україні (минуле, теперішнє, майбутнє) ім було запропоновано оцінити політико-правову ситуацію в країні до Революції Гідності, на цей час та перспективи розвитку політико-правової ситуації в майбутньому. У груп різного професійного профілю статистично значущі відмінності виявлено лише щодо оцінювання минулого (табл. 1; 2). Уялення представників цих груп про теперішнє і майбутнє за параметром “майбутня професія” істотно не відрізняються.

У результаті детального оцінювання динаміки уявлень студентів про політико-правову ситуацію в Україні у минулому, теперішньому та майбутньому за допомогою однофакторного дисперційного аналізу було виявлено статистично значущі відмінності на рівні $p = 0,000$. Образ минулого студенти схильні оцінювати більш позитивно, ніж теперішнє (48,2% опитаних). Сучасну політико-правову ситуацію значна кількість студентів характеризує як рух у неправильному напрямку (52,8% респондентів абсолютно або цілком згодні із цим). Майбутньому, на думку студентів, притаманна невизначеність (40,9% опитаних). Вважаємо це наслідком воєнного конфлікту в Україні як найбільш значущої для студентів політико-правової події за останній період.

Окрім того, виявлено статистично значущі, достовірні відмінності (на рівні $p = 0,001-0,01$) в оцінках минулого та майбутнього у студентів, які брали участь у подіях Революції Гідності, і в тих, які не брали. Перші схильні більш оптимістично сприймати майбутнє, нега-

тивно оцінюючи при цьому дореволюційний період. Останні більш позитивно оцінюють період до революції і більш негативно – теперішнє та перспективи розвитку країни в майбутньому (див. табл. 2).

Наступний етап дослідження проводився за процедурою контент-аналізу. Досліджуваним було запропоновано обрати із 16 висловів три, які, на їхню думку, найбільш точно характеризують сучасну політико-правову ситуацію в Україні. При цьому кількість висловів з позитивними, негативними та нейтральними змістами була збалансована. Стимульний ряд містив такі вислови-ознаки: ситуація розвитку, стабілізація, відродження, модернізація, трансформація, ситуація невизначеності, виживання, революційна ситуація, криза, хаос, протистояння, зовнішня агресія, громадянська війна, стагнація, застій, інше. Отриманий спектр відповідей відображені в табл. 1 і на рис. 2.

Таблиця 1
Абсолютна частота вибору висловів-ознак та їх ранговий розподіл у різних професійних групах

Вислови-ознаки	Юристи, політологи	Фахівці з медіа	Психологи, соціальні працівни- ки	Група порівнян- ня	Разом
криза	82 (1)	78 (1)	75 (1)	84 (1)	319 (1)
невизначе- ність	65 (2)	56 (3)	62 (2)	56 (1,5)	239 (2)
зовнішня агресія	53 (4)	59 (2)	57 (3)	56 (1,5)	225 (3)
хаос	55 (3)	35 (4)	39 (4)	52 (4)	181 (4)
громадянська війна	19 (5,5)	30 (5)	24 (5)	29 (5)	102 (5)
революційна ситуація	19 (5,5)	11 (7)	17 (6)	20 (6)	67 (6)
ситуація розвитку	5 (8)	13 (6)	14 (7)	9 (7)	41 (7)
відродження	7 (7)	10 (8)	3 (9)	8 (8)	28 (8)
modернізація	4 (9)	6 (9)	5 (8)	4 (9)	19 (9)
стабілізація	1 (10)	3 (10)	1 (10)	1(10)	6 (10)

Примітка. У дужках зазначено рейтинг категорії в підвибірці.

Найбільш поширеними висловами-ознаками щодо поточної політико-правової ситуації є “криза” і “невизначеність” (74,5 % та 55,8%, відповідно). На наш погляд, такі вибори свідчать про те, що в ситуації складнопрогнозованості теперішнього та майбутнього перебуває пере-

важна більшість студентів. Це може суттєво ускладнювати реалізацію провідного завдання молодості, а саме завдання побудови та первинної апробації перспективного життєвого плану.

Зазначимо, що статистично значущі достовірні відмінності для студентів різних професійних груп констатовано лише щодо означення “хаос”. Впливу майбутньої професії на вибір інших висловів-ознак не виявлено. Смислові ряди, притаманні різним професійним групам, у цілому схожі. Це свідчить, на нашу думку, про подібність структури політико-правових уявлень студентів різних фахових спеціалізацій (див. рис. 2). Як і щодо оцінки динаміки розвитку політико-правової ситуації в Україні, більш значущим виявився чинник політичної участі в подіях Революції Гідності (2013–2014). За цим параметром виявлено відмінності на високому рівні статистичної значущості (табл. 2). Як статистичний критерій у цьому випадку було застосовано Хі-квадрат Пірсона.

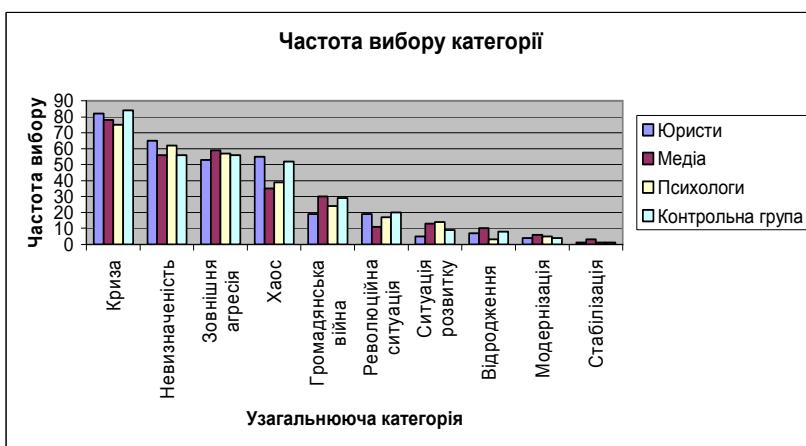

Рис. 2. Частотний розподіл вибору студентами висловів-ознак щодо політико-правової ситуації в Україні

Інша загальна тенденція, яка об’єднує всі підвибірки дослідження, полягає в тому, що студенти не використовують для характеристики ситуації слова-ознаки “стагнація” і “застій”. Вважаємо, що це може свідчити про сприйняття студентами політико-правової ситуації як динамічної, стрімко змінюваної. Проте про позитивне прогнозування майбутнього України як держави в студентській середовищі, на

жаль, також не йдеться. Адже вислови, які мають позитивне симболове навантаження (“ситуація розвитку”, “відродження”, “модернізація”, “стабілізація”), обиралися студентами набагато рідше, ніж ті, що мають негативне симболове наповнення (див. табл. 1, рис. 2).

Так само в усіх підвибірках не було слова-ознаки “трансформація”, що може свідчити про низьку оцінку студентами реформаторських зусиль влади або неідентифікацію реформ та їх наслідків у власному житті. Вибір, на наш погляд, може свідчити про усвідомлення, визнання студентами структурного переформатування органів влади або держави в цілому. Проте опитані лише зрідка характеризували сучасну політико-правову ситуацію в Україні словом-ознакою “модернізація”, тобто визнавали осучаснення державної системи, що існувала раніше.

Таблиця 2

Імовірність зв’язку між означеннями політико-правової ситуації та параметрами “Фах”, “Особиста політична участь у подіях Революції Гідності (2013–2014 роки)”

Опції опитування	Фах	Участь
Три роки назад соціально-політична ситуація, в якій проходило ваше життя, була кращою, ніж тепер	p = 0,001-0,01	p <0,001
Події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?	p > 0,1	p <0,001
Чи буде надалі соціально-політична ситуація змінюватися на краще?	p > 0,1	p <0,001
криза (74,5 %)	p > 0,1	p = 0,001-0,01
невизначеність (55,8 %)	p > 0,1	p > 0,1
зовнішня агресія (52,6 %)	p > 0,1	p = 0,05-0,1
хаос (42,3 %)	p = 0,01-0,05	p = 0,01-0,05
громадянська війна (23,8 %)	p > 0,1	p > 0,1
революційна ситуація (15,7 %)	p > 0,1	p > 0,1
ситуація розвитку (9,6 %)	p > 0,1	p > 0,1
інше (7,2 %)	p > 0,1	p > 0,1
відродження (6,5 %)	p > 0,1	p > 0,1
модернізація (4,4 %)	p > 0,1	p > 0,1
стабілізація (1,4 %)	p > 0,1	p > 0,1

Примітка 1. Для оцінювання вірогідності зв’язку між словами-ознаками та факторами застосовано критерій Хі-квадрат Пірсона.

Примітка 2. У дужках наведено відсоток у загальній вибірці тих, хто обрав вислів-ознаку.

Те, що слово-ознаку “виживання” респонденти не обирали, на нашу думку, може свідчити загалом про спроможність студентів та їхніх родин забезпечувати свої базові потреби. Зауважимо, що в іншому блоці дослідження, побудованому за принципом вільних асоціацій, конструкт “економічна криза” посів за значущістю четверте місце, що говорить про складні та дискомфортні, однак у цілому стерпні для респондентів економічні умови життя в Україні.

Що ж до ознак “зовнішня агресія” та “громадянська війна”, то у відсотковому відношенні частота вибору першої майже вдвічі переважає частоту відбору другої (52,6% проти 23,8%). Те, що частота вибору другої ознаки досить висока, може свідчити про ефективність пропагандистського гасла про внутрішню громадянську війну в Україні. Відкидання респондентами ознаки “протистояння” трактуємо як усвідомлення та прийняття ними факту війни, якій притаманний значно вищий рівень взаємної агресії, спрямованої на ураження або знищенння супротивника.

Результати дослідження дають підстави зробити такі *висновки*.

1. У становленні політико-правових уявлень студентів майбутня їхня професія відіграє вторинну роль (навіть для професій правничого, політологічного профілів). Тому при подальшому аналізі процесів становлення ППС за параметром “майбутня професія” студентську спільноту можна розглядати як однорідну.

2. Виявлено статистично значущу, достовірну ймовірність зв’язку між уявленнями студентів про динаміку розвитку політико-правової ситуації в Україні та особистою політичною участю в подіях Революції Гідності (2013–2014 роки).

3. Констатовано статистично значущу та достовірну відмінність (на рівні $p=0,000$) уявлень студентів про минулу, теперішню та майбутню політико-правову ситуацію в Україні.

4. Основними характеристиками актуальної політико-правової ситуації в Україні з точки зору студентської молоді є кризова невизначеність та складнопрогнозованість майбутнього за збереження високо-го рівня динамічності, що зумовлено триванням воєнного конфлікту. Такі уявлення можуть суттєво утруднювати складання студентами пеперспективного життєвого плану та перешкоджати соціалізаційним процесам по перетворенню їх на повноправних громадян України.

5. Окреслено нагальні завдання психологічного супроводу студентської молоді в сучасних соціально-психологічних умовах: фахове сприяння (ще в процесі навчання) побудові плану соціалізації молодого фахівця після здобуття ним освіти та формуванню такого позити-

вного образу майбутнього України, у якому для нього знайшloся б достойне та емоційно привабливе місце.

Література

1. Духневич В. М. До розуміння соціально-психологічної сутності політико-правової свідомості / В. М. Духневич // Актуальні проблеми юридичної психології : тези доп. наук.- практ. конф. (Київ, 25 квітня 2014 р.). – К., 2014. – С. 269–271.
2. Сіверс З. Ф. Соціально-психологічний аналіз розвитку концепцій політико-правової свідомості в різні історичні періоди / З. Ф. Сіверс // 10*20 : зб. наук. праць / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Ліра-К, 2014. – С. 96–105.
3. Хазратова Н. В. Психологія відносин особистості й держави : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.05 / Хазратова Нігора Вікторівна. – К., 2005. – 410 с.
4. Дроздов О. Ю. Динаміка геополітичних уявлень молоді на тлі російсько-українського конфлікту 2014 року / О. Ю. Дроздов // Проблеми політичної психології : зб. наук. праць / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – С. 258–266.
5. Васютинський В. О. Вивчаючи масову політичну свідомість і поведінку: уроки першої монографії / В. О. Васютинський // 10x20 : зб. наук. праць / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Ліра-К, 2014. – С. 43–53.

References

1. Dukhnevych, V. M. (2014). Do rozuminnia sotsialno-psykholohichnoi sutnosti polityko-pravovoї svidomosti [To understanding the social and psychological nature of political and legal consciousness]. *Aktualni problemy yurydychnoi psykholohii* [Actual problems of legal psychology] (pp. 267–271) (ukr).
2. Sivers, Z. F. (2014). Sotsialno-psykholohichnyy analiz rozvystku kontseptsiy polityko-pravovoї svidomosti v rizni istorychni periody [Social and psychological analysis of concept development of political and legal consciousness in different historical periods]. *10*20* [10x20] (pp. 96–105). Kyiv: Lira Publ. (ukr).
3. Khazratova, N. V. (2005). Psikholohiia vidnosyn osobystosti i derzhavy [Psychology of person and state relations], D. Sc. Thesis, Kyiv, Ukraine (ukr).
4. Drozdov, O. Yu. (2014). Dynamika heopolitychnykh uiavlen molodi na tli rosiisko-ukrainskoho konfliktu 2014 roku [Dynamic of youths geopolitical ideas on the background of Russian and Ukrainian conflict in 2014]. *Problemy politichnoi psykholohii* [Problems of Political Psychology], 1(15), 258–266 (ukr).
5. Vasiyutynskyi, V. O. (2014). Vyvchaiuchy masovu politychnu svidomist i povedinku: uroky pershoi monohrafii [Studying of mass political consciousness and behavior: the lessons of the first monograph]. *10x20* [10x20] (pp. 43–53). Kyiv: Lira Publ. (ukr).

Nykonenko L. V. Students' ideas about political and legal situation in Ukraine

The paper presents the results of the empirical research of students' political and legal consciousness. It was realized in 2013-2015 years. Statistically significant connection between students' ideas about the dynamic of political and legal situation development in Ukraine and personal political participation in the events of Dignity Revolution (2013-2014 years) is identified. Statistically significant and reliable difference in students' ideas about legal and political situation in Ukraine in the past, present and future was observed. It was determined that the main characteristics of the actual political and legal situation in the country in students' opinions are crisis uncertainty and difficult protectability while maintaining a high level of dynamic caused by the conditions of military conflict. It can significantly complicate the creation of students' life perspective plan and prevent socialization processes which should lead to becoming a citizen of Ukraine. The urgent task of psychological support of students in modern social and psychological conditions is professional assistance (in the process of studying) in creation of socialization plan in future after the getting education and formation of positive image of Ukraine's future.

Key words: personal political and legal consciousness; students; political and legal situation in Ukraine; ideas of youth; socialization of students.

© Никоненко Л. В.